

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ У ФРАНЦІЇ

У статті ґрунтовно проаналізовано досвід Франції у підготовці соціальних працівників різних спеціальностей у сфері соціальної роботи з сім'ями, виділено основні групи працівників, розкрито зміст та особливості їх підготовки.

Інститут шлюбу і сім'ї у Франції, як і у більшості європейських країн, зазнав у останні роки значних змін і перегляду основних цінностей. Поглиблення соціальних проблем у сфері шлюбно-сімейних відносин зумовлює необхідність підготовки висококваліфікованих кадрів, готових до соціальної/соціально-педагогічної роботи із сім'ями.

Мета – вивчити французький досвід підготовки фахівців до здійснення соціальної роботи із сім'ями.

Зважаючи на різноманітність соціальних проблем, що супроводжують сучасну сім'ю на різних етапах її розвитку, доцільним видається існування у Франції цілого спектру спеціальностей, які відносяться до сфери соціальної роботи і дозволяють більш направлено й ефективно вирішувати проблеми шлюбно-сімейних стосунків.

Відповідно до завдань, які виконують соціальні працівники у роботі з сім'ями, останніх умовно можна поділити на дві групи:

- фахівці, які допомагають у плануванні сімейного бюджету та розподілі доходів (радник із питань соціальної та сімейної економіки, фахівець із піклування над соціальними грошовими виплатами);
- фахівці, які сприяють у вирішенні проблем міжособистісних стосунків у сім'ї (сімейний медіатор, технік із соціального та сімейного втручання).

Пропонуємо розглянути більш детально зміст підготовки фахівців за вищезазначеними спеціальностями.

Зміст діяльності *фахівця з піклування над соціальними грошовими виплатами* складають тимчасові заходи щодо сімей та інвалідів, яким призначена грошова допомога за рішенням судді з опікунських питань. Метою таких заходів є забезпечення цільового використання грошової допомоги в інтересах дорослих чи дітей, щоб уникнути поганих, або недостатніх умов харчування, гігієни, житла тощо. Піклування передбачає також створення сприятливих умов для збереження самостійності сімей та окремих індивідів у соціумі.

Для отримання кваліфікації фахівця з піклування над соціальними грошовими виплатами кандидату необхідно пройти спеціальну підготовку, що відбувається без відриву від виробництва. Для асистентів соціальної служби, спеціалізованих вихователів, радників із питань соціальної та сімейної економіки підготовка включає 150 годин навчання тривалістю максимум 9 місяців, які розподілені на три навчальні блоки, мета яких – ознайомити студентів із структурою закладів, задіяних у сфері надання грошової допомоги різним категоріям населення, нормативними документами, що регламентують їх діяльність; видами та принципами розподілу грошової допомоги; формами та методами роботи фахівця з піклування над соціальними грошовими виплатами; правилами планування сімейного бюджету та управління доходами сім'ї. Студенти вивчають навчальні блоки "Інституційні рамки піклування", "Форми втручання фахівця з піклування над соціальними грошовими виплатами", "Повсякденне життя та управління сімейними доходами". Для техніків із соціального та сімейного втручання і сімейних працівниць підготовка триває максимально 2 роки і включає 500 годин навчання, розподілених у 4 навчальні блоки: 1) "Дитина, підліток, сім'я в суспільстві"; 2) "Сім'я у повсякденному житті"; 3) "Санітарна, соціальна діяльність і законодавство"; 4) "Діяльність фахівця з піклування над соціальними грошовими виплатами" [1].

Крім того, підготовка фахівця з піклування над соціальними грошовими виплатами передбачає проходження двох видів практики тривалістю 40 годин кожна на базі соціальних закладів, які задіяні у сфері соціальної допомоги та забезпечення.

Радник із питань соціальної та сімейної економіки (надалі – РПССЕ) – це фахівець соціальної сфери, який здійснює інформування та консультування окремих осіб, груп і сімей з метою вирішення їх повсякденних проблем і таким чином запобігає соціальному виключенню у всіх його формах. Професія РПССЕ виникла у 1943 р. з появою наставниць із ведення домашнього господарства, які проводили відповідні заняття у початкових школах для дівчат [2]. У сучасних умовах РПССЕ допомагають вирішувати проблеми планування сімейного бюджету та житлові питання, проблеми, пов'язані з харчуванням і здоров'ям, проблеми зайнятості та перепідготовки фахівців тощо. Кінцевою метою діяльності РПССЕ є забезпечення незалежності чи включення особи, сім'ї та групи в рамках

трьох основних напрямів соціальної політики: боротьба проти усіх видів виключення; попередження інвалідності та дезадаптованості; сприяння соціальному розвитку. Професійна діяльність РПССЕ передбачає участь спільно з іншими фахівцями у соціальній діагностиці різних категорій населення; супровід та участь у реалізації індивідуальних/колективних проєктів; участь у розробці проєктів локального соціального розвитку; надання послуг з інформування, орієнтування, надання допомоги; участь у розподілі повноважень фахівців і служб; сприяння у розробці напрямів соціальної політики та їх реалізації [3].

Професійна підготовка РПССЕ здійснюється в два етапи. Перший етап – два роки навчання після бакалаврату – підготовка, що веде до отримання свідоцтва про вищу технічну освіту в галузі соціальної та сімейної економіки (BTS). Другий етап – один рік навчання після BTS, що веде до отримання DECESF. Як свідчить статистика, чимало випускників після отримання BTS працюють викладачами дисципліни "Соціальна та сімейна економіка" в ліцеях. Лише після кількох років роботи вони продовжують навчання. 60% осіб, які отримали BTS, продовжують навчання для здобуття DECESF, оскільки ця додаткова підготовка гарантує визнання спеціальності та краще працевлаштування. Цей варіант є оптимальним, оскільки соціальна робота вимагає більшої соціальної зрілості та досвіду, навичок контактів із людьми [4].

Підготовка рівня BTS передбачає теоретичне навчання і проходження двох видів практики. Теоретична підготовка розрахована на 1965 годин навчання і включає вивчення фундаментальних і фахових дисциплін, які дозволяють сформувати у студентів уявлення про напрями соціальної політики, юридичний контекст соціальної діяльності, структуру економіки і механізми управління нею: "Політичні та юридичні рамки соціальної діяльності та повсякденного життя" (150 год.), "Економіка та управління" (120 год.) Студенти вивчають основи психології та соціології, отримують базові знання з фізики, хімії, біології, медицини, засвоюють методи та технології соціальної роботи: "Гуманітарні науки (психологія, соціологія)" (240 год.), "Методика соціальної роботи" (135 год.), "Фізика-хімія" (150 год.), "Прикладна біологія та здоров'я" (195 год.) Важливого значення приділяють вивченню таких невід'ємних складових життя людини, як харчування, житла, одягу; формуванню практичних навичок приготування їжі, облаштування побуту та помешкання: "Теорія та практика харчування" (300 год.), "Основи та технології житлового будівництва та навколишнього середовища" (195 год.), "Одяг-меблювання" (180 год.). Також студенти вивчають дисципліни "Прикладні мистецтва" (живопис, графіка, різьба, скульптура) (120 год.) та сучасні іноземні мови (90 год.). Ключовою дисципліною є "Професійна діяльність" (90 год.), у рамках якої студенти вивчають етичні та деонтологічні засади професії, засвоюють методи та технології здійснення професійної діяльності. Підготовка до BTS включає два види практики, тривалістю 8 тижнів. Основними цілями практичної підготовки РПССЕ є поглиблення знань про контингент клієнтів та їх потреби; планування та аналіз професійних дій в умовах професійного закладу; реалізація в реальних умовах професійних компетенцій РПССЕ [3].

Підготовка рівня DECESF передбачає 480 годин теоретичного навчання та 360 годин практики. У випадку навчання без відриву від виробництва період підготовки скорочується до 300 годин теоретичного навчання та 160 годин практики. Теоретичне навчання передбачає вивчення фундаментальних і фахових навчальних блоків.

Метою фундаментальних навчальних блоків "Соціологія", "Психологія та педагогіка", "Економіка", "Соціальна сімейна економіка" є акумуляція й актуалізація знань студентів про соціальне законодавство, технології соціального втручання. У структуру навчального блоку "Соціологія" входять дисципліни "Соціальні норми і соціальний контроль", "Культурна політика", спрямовані на ознайомлення студентів із суб'єктами соціальної діяльності, напрями соціальної роботи, структурою соціуму, організацією діяльності соціальних служб і закладів, юридичним контекстом їх діяльності. Навчальні блоки "Психологія" та "Педагогіка" покликані сформувати у майбутніх фахівців знання про психолого-педагогічні основи соціальної роботи, структуру особистості; розвинути навички аналізу міжособистісних стосунків і типів патологічної поведінки. У рамках навчальних блоків "Економіка", "Соціальна сімейна економіка" студенти ознайомлюються з економічним устроєм суспільства, механізмами управління різними типами соціальних служб, принципами формування та розподілу бюджетних коштів [4].

Фахові навчальні блоки "Соціальна діяльність та інституції", "Методи втручання радника з питань соціальної та сімейної економіки" надають студентам знання про напрями соціальної політики і потреби клієнтів, ознайомлюють зі змістом і технологіями професійної діяльності і передбачають поглиблене вивчення дисциплін, що входили в програму підготовки рівня BTS.

Підсумкові випускні іспити (після підготовки BTS+DECESF) включають три випробування: письмовий комплексний екзамен, презентацію та захист наукової роботи, презентацію та захист звіту про проходження практики.

РПССЕ, яких налічується близько 7 000, працюють у соціальних службах комунального та департаментального підпорядкування, в касах соціального забезпечення та касах допомоги сім'ям, медичних закладах, асоціаціях, структурах соціальної та соціально-культурної анімації тощо. РПССЕ може продовжити навчання на II циклі вищої освіти, або ж пройти спеціальну підготовку, яка дозволяє працювати фахівцем із піклування, спеціалізованим вихователем, аніматором або радником із питань сім'ї та шлюбу [2].

Відносно новою, але вже доволі поширеною спеціальністю у Франції є "Сімейний медіатор". Практика сімейної медіації, що сформувалась у кінці 80-х років XX ст. у Канаді, поширювалась у Франції представниками різних професій (юристами, психологами, соціальними працівниками) з метою вирішення проблем, пов'язаних з розвитком суспільства, зростанням кількості розлучень і сімейних конфліктів. Метою діяльності сімейного медіатора є надання допомоги клієнтам у налагодженні сімейних стосунків і родинних зв'язків, а також вирішення різного роду сімейних проблем із врахуванням інтересів кожної із сторін конфлікту. Сімейний медіатор є свого роду посередником між членами сім'ї, які перебувають у стані конфлікту, і допомагає їм у налагодженні діалогу, виконуючи посередницьку, управлінську, регулювальну, відновну, адміністративну, орієнтувальну функції.

Офіційне визнання медіація отримала у Франції лише у 1996 р. з появою декрету про цивільну медіацію [5]. У 2002 р., з прийняттям закону "Про батьківські права", законодавче підґрунтя здобула й сімейна медіація. Визнання нової сфери діяльності призвело до необхідності професійної підготовки відповідних фахівців. Декретом від 2 грудня 2003 р., постановою від 12 лютого 2004 р. та циркуляром від 30 липня 2004 р. був заснований державний диплом сімейного медіатора (DEMF).

Підготовка триває максимум 3 роки та включає 490 годин теоретичного навчання, розбитого на 4 навчальні блоки (1 базовий і 3 додаткових).

НБ 1 "Процеси медіації та інтеграція медіативних технологій" (315 год.) передбачає вивчення різних видів медіації, її теоретичних основ і технологій здійснення; етики та деонтології медіації, що базується на принципах конфіденційності, неупередженості та об'єктивності.

У процесі вивчення НБ 2 "Право" (63 год.) студенти ознайомлюються з основами сімейного права, законодавчо закріпленими шляхами вирішення сімейних конфліктів.

Вивчення НБ 3 "Психологія" (63 год.) спрямоване на формування у студентів знань про психологію сімейних стосунків.

НБ 4 "Соціологія" (35 год.) надає студентам знання про історичний розвиток сім'ї як суспільного інституту, особливості різних типів сімей, їх актуальні проблеми.

Крім того, студенти вивчають методіку написання наукової роботи (14 год.) та проходять практику в соціальній службі (70 год.). Практична підготовка відбувається на базі служби сімейної медіації під керівництвом професійного референта, який координує взаємодію між базою практики, навчальним закладом і студентом-практикантом. Майбутні сімейні медіатори проходять два види практики: ознайомлювальну (14 год.) та професійну (56 год.), що завершуються презентацією та захистом звітів [6].

Випускні іспити включають: 1) аналіз ситуації на тему сімейної медіації; 2) презентацію та захист звітів про практику; 3) комплексний письмовий іспит (право, психологія, соціологія); 4) захист наукової роботи з проблематики сімейної медіації. Особи, які мають диплом про підготовку в галузі юриспруденції, психології чи соціології, звільняються від складання відповідного комплексного письмового іспиту.

На сучасному етапі, за підрахунками Національної консультативної ради із сімейної медіації, потреба у сімейних медіаторах становить 200 фахівців у рік. Хоча нова спеціальність ще не настільки представлена кількісно (лише 171 заклад в 2002 р. мав у своєму штаті сімейних медіаторів), вона представляє позитивні перспективи для розвитку в майбутньому [7].

Техніки з соціального та сімейного втручання (надалі – ТССВ) у 1949-1999 рр. називались "сімейними працівницями" (*travailleuses familiales*) і допомагали споживачам у виконанні повсякденних дій, необхідних для забезпечення їх повноцінного життя. Сучасна назва спеціальності "Технік із соціального та сімейного втручання" з'явилась у 1999 р. [8], коли сертифікат сімейної працівниці був замінений державним дипломом техника з соціального та сімейного втручання (DETISF), що відповідає IV рівню кваліфікації у сфері соціальної роботи. Таким чином, власники сертифікатів сімейної працівниці прирівнюються до власників державного диплома техника з соціального та сімейного втручання, хоча між ними й спостерігаються певні відмінності. ТССВ є більш полівалентним фахівцем, сфера його діяльності не обмежується лише особами похилого віку й особами з обмеженими можливостями, а поширюється на людей, які перебувають у складних соціальних ситуаціях, чого не передбачав сертифікат сімейної працівниці. У сучасних умовах ТССВ може здійснювати практичну діяльність і на базі соціального закладу, чого не було раніше [9]. У цілому зміни, що торкнулись даної професії, не зачепили суті виконуваних ТССВ функцій, а лише

внесли в них певну визначеність і привели професію у відповідність із актуальними вимогами суспільства. Мета діяльності даних фахівців сьогодні – допомогти клієнтам у досягненні самостійності і, в кінцевому рахунку, забезпечити їх соціальне включення. ТССВ сприяють у налагодженні доброзичливих стосунків у родині, сприятливих для розвитку дитини; допомагають організувати сімейний побут і налагодити відносини із зовнішнім середовищем [10]. Таким чином, через надання допомоги в повсякденному житті та у вихованні дітей, ТССВ здійснюють соціальне втручання профілактичного та відновлюючого характеру, спрямоване на надання підтримки сім'ї у складних ситуаціях, що виникли в результаті навчання дитини, хвороби чи іншої особистісної або родинної ситуації. Не будучи власне фахівцями з надання допомоги за місцем проживання клієнта, ТССВ виконують усі господарські та домашні роботи, реалізують освітні та профілактичні проекти щодо проблемних сімей, літніх людей чи осіб з обмеженими можливостями. Представлена в основному жінками, ця спеціальність є однією з найменш чисельних у соціальному секторі (8 000) і кількість фахівців надалі скорочується, хоча ТССВ й представляють найбільш структуровану професію з профілю надання допомоги за місцем проживання клієнта [4].

Постановою та відповідним циркуляром від 23 вересня 1999 р. "Про підготовку до Державного диплома техніка з соціального та сімейного втручання" здійснене реформування підготовки ТССВ. Відтепер для вступу на навчання за даною спеціальністю не потрібна жодна попередня підготовка, але кожен навчальний заклад організує відбіркові іспити, які включають: 1) письмовий екзамен для оцінювання рівня загальної культури та навичок письмового мовлення кандидата (2 год.); 2) усний екзамен для з'ясування мотивації та особистісної придатності кандидата до професії (20 хв.) [4].

Підготовка триває 1,5-2 роки замість попередніх 8 місяців. Теоретичне навчання розраховане на 950 годин і передбачає вивчення шести основних напрямів підготовки.

НП 1 "Процес надання допомоги клієнту" (270 год.) включає навчальні блоки "Інституційний і юридичний контекст механізмів надання соціальної допомоги та здійснення соціальної діяльності", "Права й обов'язки споживачів і професіоналів", "Методологія проекту", "Методологія втручання", "Фізіологічний, психічний, економічний і культурний розвиток людини", "Підготовка звітної документації по практиці". У процесі вивчення навчальних блоків студенти вчаться проводити діагностику ситуації, визначати потреби клієнта, планувати й надавати допомогу відповідно до поставлених цілей, оцінювати результати роботи.

НП 2 "Професійна комунікація та співпраця з партнерами" (100 год.) об'єднує два навчальні блоки: "Співпраця з партнерами" (історія розвитку, роль та функції соціальних і медико-соціальних професій) та "Поширення інформації" (збір, обробка, збереження інформації; організація та проведення зборів і засідань; ділове мовлення; координація роботи членів різнопрофесійної команди; професійна комунікація, інформаційні та комунікаційні технології, основи інформатики; технології вирішення конфліктів).

НП 3 "Організація побуту" (150 год.) спрямований на формування у студентів теоретичних знань і практичних навичок приготування їжі, проведення гігієнічних процедур, догляду за одягом і житлом, надання першої медичної допомоги, догляду за дітьми та неповносправними особами, попередження нещасних випадків.

НП 4 "Передача знань та умінь, необхідних для забезпечення автономії особистості" (150 год.) включає такі навчальні блоки та модулі: "Супровід клієнта в побуті" (налагодження взаємодії, сприяння соціалізації), "Соціально-психологічний і культурний аспекти побуту" (умови проживання, типи харчування, соціальна функція одягу, житло як місце проживання і соціальний особистісний простір), "Управління бюджетом" (управління сімейним бюджетом, захист споживачів), "Психопедагогіка".

НП 5 "Сприяння розвитку та динаміці сім'ї" (150 год.) передбачає ознайомлення студентів зі змістом навчальних блоків "Сім'я та оточення" (сім'я у соціологічному і соціокультурному вимірі, батьківські обов'язки, внутрішньосімейні стосунки, кризові ситуації), "Дитина та підліток" (соціалізація та виховання дітей та підлітків, превенція, захист дитинства, жорстоке поводження з дітьми та шляхи його подолання).

У рамках НП 6 "Соціальний супровід процесу соціального включення клієнта" студенти вивчають соціально-економічні, психологічні та культурні фактори виключення; види соціальної фінансової допомоги (на випадок безробіття, втрати житла тощо); структуру соціальних закладів, діяльність яких спрямована на боротьбу із соціальним виключенням; контингент клієнтів, які перебувають у ситуації виключення чи залежності (особи з особливими потребами, маргінали, безробітні). Студенти мають навчитись здійснювати соціальний супровід клієнта, інформувати і направляти його у відповідні служби, здійснювати моніторинг подальшого процесу надання допомоги [11].

Практична підготовка розрахована на 1155 годин (33 тижні) і включає 4 види практики: ознайомлення із закладами та службами (2 ознайомлювальних практики) і два періоди практики у професійних ситуаціях під наглядом керівника практики (професійна практика) (Додатки Б 23 і Б 24).

Мета практичної підготовки – сформувати у студентів професійні компетенції у відповідності із певним напрямом підготовки.

Випускний екзамен на отримання державного диплома техника з соціального та сімейного втручання включає 6 іспитів з усіх напрямів підготовки.

На основі дослідження були зроблено такі **висновки**:

1. Ускладнення та диверсифікація проблем сучасної сім'ї вимагають підготовки фахівців більш вузької спеціалізації, готових до ефективного розв'язання конкретно визначених завдань.

2. Основні функції фахівця із соціальної роботи з сім'єю: налагодження доброзичливих стосунків у родині, сприятливих для розвитку дитини; організація сімейного побуту і налагодження відносин із зовнішнім середовищем; планування сімейного бюджету.

3. Підготовка соціальних працівників до соціальної роботи з сім'ями у Франції здійснюється в системі вищої та післядипломної освіти та організовується за принципом почергового навчання (чергування періодів вивчення теорії та практики).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Délégué à la tutelle. — [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 19.11.2005 : <http://www.social.gouv.fr/article.php?id_article=763&var_recherche =delegue +tutelle.> – Загол. з екрану. – Мова фр.
2. Les métiers du social. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 20.02.2006 : <<http://www.ash.tm.fr/front/metiers.php.>> – Загол. з екрану. – Мова фр.
3. Diplôme de Conseiller en Economie Sociale et Familiale. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 18.02.2005 : <[http://wpc2640.Amenworld.com/CESF/0/fiche_formation/.](http://wpc2640.Amenworld.com/CESF/0/fiche_formation/)> – Загол. з екрану. – Мова фр.
4. Métiers et formations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 29.10.2005 : <http://www.aforts.com/metiers_et_formation/page_metiers_et_formation.html.> – Загол. з екрану. – Мова фр.
5. Décret 96-652 du 22 juillet 1996 relatif à la conciliation et médiation. Nouveau code de procedure civile. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 20.12.2006 : <http://www.idf.pref.gouv.fr/droit_ville/documents/autres_documents/Mediations_Conciliation_mediation_judiciaire_200.pdf.> – Загол. з екрану. – Мова фр.
6. Circulaire DGAS/4A № 2004-376 du 30 juillet 2004 relative aux modalités de la formation préparatoire au diplôme d'Etat de médiateur familiale et à l'organisation des épreuves de certification // Bulletin officiel des affaires sociales. – 2004. – № 2004/34, 4 septembre. – P. 317–383.
7. Le diplôme d'état de médiateur familial // Actualités sociales hebdomadaires. – 2004. – № 2377, 15 octobre. – P. 19–29.
8. Arrêté du 23 septembre 1999 relatif à la formation au diplôme d'Etat de technicien de l'intervention sociale et familiale abrogeant l'arrêté du 30 juillet 1974 et arrêté du 16 mars 1993. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 25.04.2006 : <<http://www.lesocial.fr/forums/read.php?f=18&i=3143&t=3143.>> – Загол. з екрану. – Мова фр.
9. Plantet J. Les métiers de l'aide à domicile se professionnalisent / J. Plantet // Lien social. – 1999. – № 506, 4 novembre. – P. 4–9.
10. Le technicien de l'intervention sociale et familiale "un travailleur social auprès des familles." [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 17.02.2007 : <<http://www.larouatiere.com/page/tisf/tisf.html.>> – Загол. з екрану. – Мова фр.
11. Arrêté du 25 avril 2006 relatif au diplôme d'Etat de technicien de l'intervention sociale et familiale. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 07.10.2007 : <<http://admi.net/jo/20060510/SSHA0621570A.html.>> – Загол. з екрану. – Мова фр.
12. Доморацкая Э. И. Социальное законодательство Франции / Э. И. Доморацкая. – М. : Наука, 1975. – 176 с.
13. Réussir le Haut-Rhin. – 1992. – № 17. – P. 7.

Матеріал надійшов до редакції 17.09. 2009 р.

Лещук Г. В. Подготовка специалистов к социальной работе с семьями во Франции.

В статье детально проанализирован опыт Франции в подготовке социальных работников разных специальностей в сфере социальной работы с семьями, выделены основные группы работников, раскрыты содержание и особенности их подготовки.

Leshchuk H. V. The Preparation of Experts to Social Work with Families in France.

In the article experience of France in preparation of social workers of different specialities in the sphere of social work with families is in details analysed, the basic groups of workers are allocated, the maintenance and features of their preparation are disclosed.